

Föreningen Byggnadskultur i Umeå

Värnar om gamla & nya hus & miljöer!

2011-05-13

Umeå kommun

Utvecklingsavdelningen

Stadsledningskontoret

901 84 Umeå

Yttrande, samrådshandling fördjupad översiktsplan för Centrala stan

Demokratifrågor

Den fördjupade översiktsplan (ÖPL) för centrala Umeå som ännu gäller, antogs av kommunfullmäktige redan 1998-05-25. Därefter har den inte aktualitetsprövats i kommunfullmäktige så som föreskrivs av Plan- och bygglagen (PBL) (SFS 2010:900, SFS 1987:10. Föreningen Byggnadskultur i Umeå (nedan kallad Föreningen) har länge efterlyst en aktuell ÖPL. Vi har starkt reagerat mot att enskilda fastighetsägare fått klartecken av kommunen att gå vidare i planeringen av projekt som strider mot riktlinjerna i den ÖPL som antogs 1998 och som fortfarande gäller. Det är viktigt att kommunen lever upp till lagstiftarens avsikt att de fortlöpande förändringarna av en stads utseende ska styras av klara övergripande principer, demokratiskt väl förankrade och kända av invånarna. När nu ett förslag till ny ÖPL för centrala Umeå ställs ut för samråd, är det därför anmärkningsvärt att vikten av återkommande aktualitetsprövningar ges en felaktig beskrivning. Under rubriken "Introduktion" sägs att "Översiktsplaner *bör* aktualiseras varje mandatperiod." Riksdagen kräver, genom PBL, att översiktsplaner **ska** aktualiseras i fullmäktige under varje mandatperiod (SFS 2010:900, 27 §). Därför tycker Föreningen att det också ska framställas så i ÖPL.

Det finns i förslaget också andra formuleringar som kan uppfattas som uttryck för en bristande vilja att ta invånarna och demokratins spelregler på tillräckligt allvar. På sid. 27, under rubriken "Stadens identitet är en nyckel till tillväxt", betecknas medborgarinflytande som någonting "positivt" men ändå samtidigt som problematiskt och det ställsoreflekterat emot kommunens befolkningsmässiga och ekonomiska tillväxtmål. Planförfattarna skriver bland annat: "Det kan dock upplevas som ett hinder för utvecklingen när en planprocess tar lång tid p.g.a. folkliga protester och överklaganden. **En gemensam vision för staden är därför nödvändig för att snabba upp förändringstempot och bidra till en mer långsiktigt hållbar omvandlingsprocess.**" (Fetstil i originalet). Gentemot ett sådant synsätt vill Föreningen hävda att översiktsplanen bör vara ett försvar för det demokratiska medborgarengagemanget snarare än ett verktyg för att reducera det. Det är dessutom motsägelsefullt när det på andra håll i förslaget skrivs "Alla måste vara med".

De "folkliga protester och överklaganden" som planförfattarna uppfattar som besvärande återspeglar inte sällan en konflikt mellan markexploatörers starka ekonomiska intressen å ena sidan och engagerade men ekonomiskt maktlösa invånares önskan om att bevara viktiga kulturvärden å den andra. I den kommunala planeringen måste ofta en avvägning göras mellan sådana skilda intressen. Exploatörerna, politikerna och allmänheten är alla betjänta av att i översiktsplanen kunna finna ordentlig vägledning för sådana avvägningar. Det aktuella förslaget ger dock inte tillräckligt tydliga anvisningar till skydd för byggnadshistoriska och kulturmiljömässiga värden, formuleringarna är ofta alltför allmänna och abstrakta. Föreningen vill därför påminna om att sådana "mjuka" värden enligt lagstiftarens mening inte har lägre rang än mer krasst ekonomiska. PBL inte bara föreslår att man i planeringen bör beakta kulturmiljömässiga aspekter. Lagen kräver uttryckligen att den kommunala planeringen ska ta hänsyn till dem.

Attraktiv stad

Planförslaget uttrycker tydligt att man vill bygga en "attraktiv" stad (detta nämns 52 gånger i dokumentet) – och vem vill inte det? Men idag handlar stadsbyggnadsdiskussionen alltför ofta om att bygga med en viss höjd, i en viss stil eller till en viss kostnad, istället för att utgå från vilka kvaliteter och funktioner man vill uppnå. Även det aktuella planförslaget går i denna fälla och inriktas helt och hållet på att bygga "tät blandstad" utan att tillräckligt tydligt konkretisera och exemplifiera på vilket sätt detta medel (för man menar väl ändå inte att en viss bebyggelsestruktur är ett mål i sig?) bättre än något annat skulle leda till uppsatta sociala mål. Inte heller definierar man tillräckligt tydligt dessa sociala mål eller redovisar något underlag för hur de inte uppfylls idag, vilket skulle motivera förändringen. Vi undrar hur planförfattarna definierar den attraktiva staden och hur de definierar övriga använda begrepp som t.ex. "attraktiva mötesplatser", "centrumskapande verksamheter", "stärkt identitet", "tydliga stadsrum", "liv och rörelse" och "hög grad av urbanitet".

Det är inte antalet människor, storleken eller höjden på husen eller ens blandningen av funktioner som skapar ett attraktivt stadsliv, utan det är stadsrummets utformning och huruvida de inbjuder till social interaktion eller inte. Idag sker interaktion i det offentliga rummet i huvudsak genom valfria aktiviteter och dessa uppmuntras genom goda möjligheter att gå, stå, sitta, se, höra och tala, god tillgänglighet (fysiskt och tidsmässigt), samt skydd, natur, grönska och en måttlig skala på hushöjder som är lätta att ta till sig för människan [A1](Gehl, 2006; Worpole och Knox, 2005; Berglund och Jergeby 1998). Detta kan åstadkommas med olika typer av bebyggelsestruktur, som alla har sina för- och nackdelar. Ett exempel är, att ju mindre stadens kvarter är, desto fler potentiella mötespunkter uppstår då ett så finmaskigt gatunät som möjligt bäddar för fler tänkbara vägval mellan två punkter och därigenom fler potentiella mötespunkter. Å andra sidan blir då människors vägar mer utspridda och chansen att mötas mindre än om rörelserna koncentreras till färre stråk (Franzén 2003).

Vi anser att det sociala livet i staden är av sådan stor vikt för en hållbar utveckling, (vilket planförfattarna också verkar mena) att vi vill se ett tillägg till "Kapitel 1.5 Fortsatt arbete" med ett grundligt underlagsmaterial för utvecklingen av stadens offentliga liv. Det skulle exempelvis kunna göras med hjälp av metoden *Public Space and Public life studies (PSPL)*, där man analyserar dagens offentliga platser, hur och av vilka de används, människors rörelsemönster, vilka konflikter som finns och utifrån detta sätter upp riktlinjer för önskvärda

förbättringar (Gehl 2006). I t.ex. Köpenhamn har detta gjorts vart tionde år under fyrtio års tid och på det sättet har man kunnat bibehålla allmänhetens intresse för ytterligare förbättrande projekt. Detta borde förstås ha gjort i Umeå redan innan planförslaget färdigställdes – men bättre sent än aldrig.

Ny bebyggelse

Under rubriken "Kulturmiljöer" i kapitel 5.1 anges som generellt förhållningssätt att (sid 28) förändringar i anslutning till riksintresse "ges en placering och utformning som *samspelar* med kulturmiljöns eller befintliga byggnaders värden" utan att någonstans klargöra vad man avser med ett sådant samspel. Det enda konkreta exempel som ges på hur stadens identitet och befintliga kvaliteter skall förstärkas är genom att bygga "kontraster" (sid 4, 13 och 30). Det är mycket oroande om det är den enda strategin man har för hur nybyggen skall samspeja med våra riksintressen, då vi menar att det är långt ifrån alltid som befintliga kulturmiljöer lyfts fram på bästa sätt genom att blanda upp eller omgärda dem med sådant som avviker så mycket som möjligt. Vi vill se ett förtydligande av hur man skall tolka kravet på samspel med befintliga byggnaders värden utan att reducera dem.

Förtätning och hushöjder

Föreningen efterlyser en tydligare förklaring till varför en hållbar stad ska byggas tät; vilken aktuell forskning/vilka rön lutar man sig på i denna väsentliga fråga, som till mycket stor del styr innehållet i förslaget? Majoriteten av de redovisade källorna som beskrivs i Samrådsredogörelsen är 10-15 år gamla.

Stadens struktur (bebyggelse, verksamheter och försörjningssystem) är ett flitigt föreslaget medel för att styra städer mot en mer hållbar utveckling. Än så länge har dock inte många allmänt accepterade slutsatser kunnat dras om betydelsen av den ena eller andra strukturella åtgärden. Hållbarheten beror i så hög utsträckning på helhetssynen och koordineringen av alla stadens system, genomförandet, detaljerna, attityderna, etc., att olika strukturer kan nå samma hållbarhetsmål, fast på olika sätt. I flertalet forskningsrapporter har man tagit fram flera helt olika stadsstruktursscenarioer som alla förväntas uppnå samma resurshushållningsmål. Gullberg, Höjer och Pettersson (2007) har t.ex. tre scenarier för Stockholm (Flerkärning stad, Tät centrumstad, Låghusstad) och Swahn och Löwendahl utvecklar inom projektet "Göteborg 2050" (2004) två helt kontrasterande scenarier för Göteborg som de kallar "Förortsliv" och "Torgmöte". Planförslaget slår fast en inriktning mot en tät funktionsblandad stad (eller i alla fall centrumkärna). Vi efterlyser en noggrannare analys av denna inriktning jämfört med andra tänkbara utvecklingsinriktningar för Umeå där man illustrerar vad som krävs för att de olika inriktningarna skall nå samma resursanvändningsmål och redovisar övriga nackdelar/fördelar.

En tät funktionsblandad stad har många fördelar, men vi önskar att man även är öppen med nackdelarna. De nackdelar med förtätning och funktionsblandning som brukar anges är bl.a. att funktionsblandade områden är dyra att förvalta och kan ge ökad trafik och buller från natt-öppna nöjesställen, att förtätning kan minska offentliga miljöer vilket ger mindre utrymmen för lekplatser. Sådana miljöer fungerar sämre för barn och bäst för en välbesutten äldre befolkning, samt för unga barnlösa hushåll (Legné 2007). Förtätning av stadsdelar kan göra dessa mindre attraktiva för boende och minska rekreativsmöjligheterna och därmed öka pendling

in i och ut ur staden på kvällar och helger (Hedfors et. al. 2007). Att bevara och utveckla grönstrukturen hamnar också ofta i konflikt med förtätning. Även om man inte bygger i parker så bygger man på andra friytor som skulle kunna utvecklas till parker. Det var landskapet och grönskan som lockade företagen till Silicon Valley på 1970-talet medan de framgångsrika företagen nu flyttar därifrån till platser som kan erbjuda detta (Bergström 2010). Förtätning på övergivna platser såsom nedlagda industriområden eller gamla bangårdar är en helt annan sak och ses oftast som positivt (Hedfors et. al. 2007).

Vi anser att förslaget till ny översiktsplan ger kommunledning och byggherrar ännu större frihet att komma överens om hur mycket som kan byggas, hur högt och hur byggnaderna ska utformas. Det enda som hädanefter skulle begränsa hushöjden är hänsynen till flyget och i viss mån också omtanke om det offentliga rummet - höga hus ger långa skuggor. Föreningen tycker det är viktigt att det skrivs in i planen att också hänsynen till kulturmiljön kan vara motiv nog för att hålla hushöjden nere. Den omständigheten att delar av centrala Umeå är ett "riksintresse" för kulturmiljövården sätter betydande spärren mot hård exploatering av detta område; bl. a. reducerar det de påstådda goda möjligheterna att använda innergårdar för ny tät bebyggelse. Här vill vi påminna om Aalborgsåtagandet, p. 5:4, som säger att "vårt urbana kulturarv ska bevaras, upprustas och användas/återanvändas på lämpligt sätt". Där har kommunen angett "Lokala Byggnadsordningar" som ett sätt att arbeta med denna punkt. Föreningen Byggnadskultur tycker f.ö. att en märklig prioritering skett inför översiktsplanarbetet, då inte Byggnadsordning över centrala stan finns klar.

Vad gäller Centrumfyrkanten saknar Föreningen vidare ett särskilt omnämnande av trähusbebyggelsen på kvarteret Njord som ju är en del av riksintresset Centrala Umeå; dessa byggnader bör nämnas i stycket som berör som berör Sveagatan och kvarteret Höder (sid 33).

Föreningen är positiv till förslaget att bygga och förtäta i utkanterna av centrala stan, på Teg och vid Östra station. Även f.d. I 20:s område tål förtätning, dock inte så att nya hus skymmer vyn mot den ståtliga anläggningen med kanslihus och kaserner. Här måste parken få vara kvar. Inom Centrumfyrkanten menar vi att man ska fortsätta att värna om den jämna profilen och visa respekt för den äldre bebyggelsen. Det finns utrymme för viss förtätning och många förbättringar, men då ska man börja med att fråga vad den befintliga bebyggelsen tål och först därefter ge markägaren besked om vad som får byggas. Föreningen tror inte att det är möjligt att fördubbla antalet boende och lokaler för handel och övrig verksamhet i de centrala stadsdelarna utan att det får ödesdigra konsekvenser för bl.a. kulturmiljön. De centralaste delarna har en särprägel, på grund av sina historiska värden. Görs stora ingripanden här förlorar Umeå definitivt sin särart, blir av föga intresse såväl för kommunens egna invånare som för resenärer från andra orter. Därmed blir staden utslätad, ointressant, och ser ut som vilken stad som helst. För att minska trycket på Centrumfyrkanten rekommenderar vi att man söker andra lägen för nya byggnader i de många senare anlagda stadsdelarna. Där borde en viss förtätning vara en fördel för att förbättra underlaget för busstrafik och service.

Boendemiljö

Föreningen är övertygad om att målet att i så hög grad förtäta centrum också innebär försämringar för de boende. Man har verkligen sökt med ljus och lykta efter ytor att bebygga och kommit fram till att det finns en del "restmark". Men det rör sig i själva verket oftast om

välskötta grönytor som i tidigare planer lagts ut för att fungera som bullerzoner mot trafikerade gator. Tillfartsvägarna till centrum kommer, om planen förverkligas, att i framtiden kantas av nya bostadshus med butiker i bottenvåningen.

Den kvarterstyp man vill införa påminner om den europeiska 1800-talsstadens helt slutna kvarter. I Umeå med dess träbebyggelse har vi inte prövat på denna kvarterstyp tidigare, i motsats till Sundsvall, där den blev självklar i Stenstaden. Det framgår inte klart hur höga man vill bygga husväggarna, men förhoppningsvis inte högre än att solen når ner till de lägenheter som ligger längst ner mot gården. De var ju som en reaktion mot dessa "osunda" kvarter, som funktistilens bostadsområden med fristående lamellhus växte fram i välfärdssamhällets barndom. I en stad med höga hus fordras stora ytor mellan husen för att få tillräckligt bra med sol och ljus.

Med detta vill vi säga att valet av kvarterstyper är viktigt ur många olika aspekter, och det bör nogsamman analyseras innan någon typ blir utgångspunkt i planeringen.

Trafikmiljö

Bilens parkeringsproblem är ännu olöst i tät stadsmiljö! Ofta fordras stora parkeringsytor mellan husen eller kostsamma underjordiska anläggningar. Så verkar även fallet vara i förslaget till ny översiktsplan. Även om kollektivtrafiken och cykelstråken byggs ut kommer krav att ställas inom överskådlig tid på centrala platser för åtskilliga bilar. När nuvarande tillfartsvägar görs smalare, innergårdar och parkeringsytor bebyggs måste det bli en svåröst ekvation. Föreningen menar att trafikeffekten av att fler boende, företag, besökare ska rymmas i centrum måste analyseras nogsamman och mer realistiskt vägas in i förslaget.

Vision och identitet

En orts historia och de byggnader och miljöer som vittnar om den är en unik del av en orts identitet och särskiljer den från andra ställen. Om detta tas tillvara och utvecklas kan det ge konkurrensfördelar gentemot andra städer. En stad som oreflekterat anammar vissa trender inom arkitektur eller stadsplanering, utan eftertanke eller egen vision, går miste om att utveckla sin egen karaktär och blir föga spännande. Många av de städer som anses attraktiva har istället byggt vidare på sina befintliga tillgångar och utvecklat sin egen karaktär. Att växa till 200 000 invånare genom att förtäta centrum är inte en slagkraftig marknadsföringsvision!

På inte mindre än 20 ställen i dokumentet nämns stadens "identitet". Denna identitet skall förstärkas (sid 4, 13, 19, 20, 28, 32, 87), kännas levande (sid 19), bevaras och utvecklas (sid 20) och är t.o.m. en "nyckel till tillväxt" (sid 27). Det är anmärkningsvärt att man då inte tydligt klargör vilken denna identitet är, vad Umeå har för särdrag som man vill bygga vidare på och vad det är som behöver förstärkas för att renodla denna identitet.

I faktarutan på sid 27 gör man en ansats under rubriken "Umeås själ – vad i består den?". Men vid närmare läsning är det enda som nämns om befintliga kvaliteter att "Trähusbebyggelsen liksom de grönskande, lummiga gaturummen, esplanaderna och björkalléerna är kulturhistoria som bör bevaras, återskapas, förnyas eller förädlas" samt att "årstidernas växlingar är en viktig del av stadens själ." På några få spridda ställen i dokumentet kan man få ytterligare ledtrådar till identiteten; "Umeås identitet som vattennära

stad" (sid 45), "samspel mellan vatten, grönt och bebyggelse spelar stor roll för Umeås identitet" (sid 47), samt att "Umeå skall stärkas som kunskaps- och evenemangsstad" (19). Om detta sammanfattas visar det på en identitet som ***lummig, grön kunskapsstad med trähusbebyggelse, älvskontakt och plats för evenemang.***

Skall man tolka det som att det är detta man vill förstärka i framtiden? I så fall krävs nog vidare utveckling för att motivera både förtätning och höga hus i centrum.

Vi saknar därför en konkret vision om det framtida Umeå. Vi vill se en utredning av vilka befintliga kvaliteter man vill bevara och utveckla för att stärka identiteten eller ett förtydligande att man inte anser sig ha sådana kvaliteter och istället vill förändra identiteten helt och i så fall till vad. Vi vill att Umeås framtida identitet sammanfattas på ett konkret och marknadsföringsmässigt sätt och att visionen om den framtida identiteten bygger på en analys av den befintliga stadskaraktären genom att i enlighet med Riksantikvarieämbetets riktlinjer för förändringar i befintliga miljöer identifiera

- 1) Vilken identitet, kvaliteter och unika tillgångar vi har idag,
- 2) vad vi vill ha och bli i framtiden,
- 3) vilka befintliga kvaliteter som stödjer målbilden och vad som måste läggas till eller tas bort där brister finns, samt
- 4) att definiera åtgärder. (Gillgren, 2000).

Staden vid älven

Vi menar att älvlandskapet och de verksamheter som närheten till älven förde med sig till Umeå är en av de viktigaste delarna i Umeås historia och identitet. Detta framkommer inte i planförslaget och vi vill se tillägg både till kapitel 5.3 under rubriken "Staden vid älven" (sid 45) och till Kapitel 3.1 under rubriken "Strandpromenaden" (sid 15). Man bör uttrycka en viljeinriktning om hur man skall utnyttja kvarvarande byggnader och miljöer som vittnar om älvens betydelse genom åren för att förhöja upplevelsen av att vistas vid älven idag.

Utvecklingsstrategier

En hållbar utveckling innebär att utvecklas mot målet att alla människor, överallt, skall leva goda liv, utan att vi utarmar de naturresurser vi är beroende av, eftersom att vi då inte kan upprätthålla ett gott liv (Det naturliga steget 2011). Planförslaget uttrycker dock inte att hushållning med naturresurser är en vägledande förutsättning, utan planens förutsättning är istället ökad tillväxt och 200 000 invånare. Vi vill se ett tillägg till avsnitt 2.1 "Utvecklingsstrategier för hållbar tillväxt" där man förtydligar att grunden för planeringen skall vara en resursanvändning inom naturens gränser, istället för att kamouflera detta genom Aalborgsåtagandena. Aalborgsåtagandena må ha uthållig resursanvändning som grund, men genom att låsa fast sig vid dessa formuleringar är man inte fri att hitta ännu bättre strategier. Det är också pedagogiskt otaktiskt att uttrycka medel som om de vore mål, istället för att klargöra de egentliga målen.

Miljöbedömning

I miljöbedömningen i Kapitel 7 är Kulturmiljö en av miljöaspekterna. Det tolkar vi som att planens effekt på kulturmiljön skall utvärderas. På sid 86 anges att nollalternativet med "stor

hänsyn till kulturmiljön genom bevarande” ger en negativ påverkan på kulturmiljön (nivå 5) medan planförslaget och ”fortsatt stor hänsyn till kulturmiljön som skall vårdas och utvecklas” ger en positiv påverkan på kulturmiljön (nivå 1). Här vill vi se förtydligande av hur man kommit fram till dessa slutsatser och på vilket sätt den nya översiktsplanen skulle leda till en sådan drastisk positiv påverkan på kulturmiljön till skillnad från den rådande översiktsplanen som påverkar kulturmiljön negativt.

För styrelsen i Föreningen Byggnadskultur i Umeå

Iréne Gustafson
Ordförande

Anna Joelsson
Sekreterare

Anna Lindkvist
Ledamot

Referenser

- Berglund, Ulla och Jergeby, Ulla (1998). *Stadsrum människorum – att planera för livet mellan husen*. Byggnadsnämnden, Stockholm.
- Bergström (2010). *Professor varnar för tät stad utan grönska*. Sydsvenskan (10/3 2010).
- Det naturliga steget (2011). *Hållbarhetsprinciperna* [online], Tillgänglig från <http://www.naturalstep.org/sv/sweden>.
- Franzén, Mats (2003) .Jane Jacobs och den urbana offentligheten. I Johansson, Thomas & Sernhede, Ove (red) *Urbanitetens omvandlingar. Kultur och identitet i den postindustriella staden*. sid. 33 – 47. Bokförlaget Daidalos AB. Göteborg.
- Gehl, Jan, 2006. *Life between buildings*. Arkitektens förlag, Köpenhamn.
- Gillgren, Hans, (2000). *Planering och byggande i kulturmiljöer*. Riksantikvarieämbetet, Riksantikvarieämbetets förlag, Stockholm.
- Gullberg, M. et al. (2007). *Bilder av framtidsstaden. Tid och rum för hållbar utveckling*. Brutus Östling Bokförlag Symposium, Stockholm.
- Göteborg 2050 (2004). *Urban struktur Göteborg 2050*. Göteborgs stad och Projekt Göteborg 2050, Göteborg. [online]. Tillgänglig från: <http://www.goteborg2050.se/pdf/UrbanstrukturGBG2050revweb.pdf>
- Hedfors et. al. (2007). *Tät stad inte alltid hållbar*. Uppsala Nya tidning – Debatt (4/11 2007).
- Legnér, Mattias (2007), *Myt att tät stad är god stad*, Uppsala nya tidning, 19/10 2007.